

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ

Бабенко Людмила

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України ПНПУ імені В.Г. Короленка

НАРИСИ З СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРІЄПИСАННЯ: СУБДИСЦИПЛІНАРНІ НАПРЯМИ : КОЛЕКТ. МОНОГРАФІЯ / УДОД ОЛЕКСАНДР, ВЕРМЕНИЧ ЯРОСЛАВА, КОВАЛЕВСЬКА ОЛЬГА, ЯСЬ ОЛЕКСІЙ ; УПОРЯД. ТЕКСТІВ Й НАУК. АПАРАТУ С. БЛАЩУК, Н. ПАЗЮРА ; ЗА ЗАГАЛ. РЕД. В. СМОЛЯ ; НАН УКРАЇНИ ; ІН-Т ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. – КИЇВ : ГЕНЕЗА, 2018. – 288 с.

На величезних обширах історіографічного ландшафту українського наукового дискурсу не так часто з'являються праці методологічного характеру. Вони викликають непідробний інтерес науковців, водночас поживляючи дискусії й рефлексії щодо проблем історичного минулого та окремих його аспектів. Увага до історії українського історієписання закономірно виокремлює як його власний досвід, так і дослідницькі практики світового гатунку, а відтак спонукає до осмислення набутого дослідницького інструментарію з погляду ХХІ століття.

Чи відповідають сучасним запитам суспільства на зміст і концептуальну парадигму історичного знання існуючі моделі і практики наукового пояснення причинно-наслідкових зв'язків? Чи в змозі українська історична наука задовольнити «*усвідомлення, осягнення, урешті-решт, «перевідкриття» нового старого світу...»* у процесі «*пізнавального дійства*», тобто пізнання історії? Такі питання знаходяться в центрі уваги авторів рецензованої колективної монографії, що побачила світ у видавництві «Генеза» наприкінці минулого року. Її автори – провідні вітчизняні вчені, знані на теренах України та за її межами дослідники О. Удод, Я. Верменич, О. Ковалевська, О. Ясь.

Авторський замисел і наскрізний предмет дослідження, що опинився у центрі уваги – «*субдисциплінарна історія як експериментальний формат конструювання та представлення історії історієписання*». Саме так сформулювали своє кредо автори у вступних заувагах. Вони вважають, що вихід на світові обшири з радянського ідеологічно індоктринованого полону української історичної науки згенерував «*потужні інтердисциплінарні трансфери і міждис-*

циплінарні мутації». Виявом кардинальних змін у сучасній історичній науці є динамічне зростання ролі субдисциплінарності в галузі соціогуманітаристики, що здійснює наступ на міждисциплінарність. Навіть більше – відбувається конституювання й інституалізація субдисципліни / субдисциплінарного напрямку / галузі / сфери, як стверджують автори. Трактують субдисциплінарності як явища в дослідницькому арсеналі засобів впливає з визнання його запозичення з «інших академічних світів», а також з визначення її сутності «не в типовому наборі пояснень», в їх «множинності та багатолікості».

Автори застерігають від однозначного сприйняття субдисциплінарних трансформацій, вказуючи на те, що склалося принаймні два типи їх рецепції. Частина дослідників, особливо молодшого покоління абсолютизує пізнавальні можливості субдисциплінарних підходів і дослідницьких практик. Інша бачить у субдисциплінарності «зростаюче засилля вестернізованої інтелектуальної моди, котра вщент руйнує сциєнтистські та раціонально-логічні засади соціогуманітарного знання, зокрема нівелює межі між ілюзорним і реальним» [с. 3-4].

Зрештою у вступі автори окреслюють своє бачення процесу історієписання, зазначаючи, що неможливо конструювати та репрезентувати як історію науки, так і історичні знання загалом поза «інтердисциплінарними, міждисциплінарними та субдисциплінарними вимірами». Вони переконані, що на теренах сучасної історії історієписання останній представлений вже десятками різноманітних напрямів або їх конфігурацій.

Отже книга є не типовим результатом спільної праці, об'єднаної єдиною концептуальною ідеєю, а спробою реалізації пілотного академічного проекту, експериментального формату у вигляді низки нарисів з історії субдисциплінарних напрямів, котрі найбільш відчутно присутні у дослідницьких практиках. У структуру монографії увійшли субдисциплінарні напрями та їх конфігурації з інтелектуальної історії (Олексій Ясь), історії в інформаційному суспільстві (Олександр Удод), візуальних студій (Ольга Ковалевська), регіональної історії (Ярослава Верменич).

Перший нарис «Інтелектуальна історія» показує динаміку її становлення упродовж XIX – XXI ст. Автор розглядає її як еволюцію від «історії думок», «історії поглядів», «історії ідей» до утвердження наприкінці XX ст. власне «інтелектуальної історії». При цьому він показує інтегрованість українських дослідників у процес осмислення інструментарію відокремленого вивчення «історії ідей» та «історії подій» (М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, В. Липинський та ін.). О. Ясь показав світові тенденції трансформації уявлень про інтелектуальну історію, а також приклади вдалої інтервенції останньої до найрізноманітніших дисциплінарних сфер і предметних областей у XX – XXI ст.

Важливий блок аналізу проблеми становить український досвід становлення студій з інтелектуальної історії у пострадянський період. Автор акцентує увагу на пошуках сучасними істориками власних дослідницьких моделей, розширенні діапазону студій, зокрема заглиблення у проблематику соціальних комунікацій, інтелектуальної біографії тощо. Констатуючи «вражаючу історію успіху» інтелектуальної історії як субдисципліни в останні кілька десятиріч, О. Ясь достатньо оптимістично бачить її перспективу, вважає, що вона володіє «достатнім міждисциплінарним потенціалом для свого оновлення та реформатування, котрі можуть подивувати як її прихильників й адептів, так і скептиків і критиків» [с. 59].

Не менш злободенно виглядають роздуми Олександра Удода на тему «Історія в інформаційному суспільстві». Вчений привертає увагу до трансформації соціальних функцій історичної науки на початку XXI ст., викликаних соціально-економічними, політичними змінами. Зокрема він наголошує, що «за отримання дисциплінарного суверенітету історії довелося розплачуватися падінням суспільного престижу» [с. 60]. Разом з тим автор бачить з позицій XXI ст. розширення її субдисциплінарних напрямків і способів популяризації історичного знання, вивчення нових сюжетів: медійних практик історика, публічної історії, діяльності істориків як публічних інтелектуалів, освітній інформаційний простір. Дослідник загострює увагу на ризиках для «споживачів» історичної інформації в умовах зростання ролі ЗМІ: створюються умови для «інструменталізації» історії, маніпулювання джерелами, фальсифікації та міфологізації історії.

Структура розділу охоплює аналіз присутності історії у медійному просторі України, проблему так званого «подолання історії», статусу історичних джерел в інструменталізованій історії, образи істориків у сучасному інформаційному просторі України, історик як публічний інтелектуал та ін.

Вчений порушує низку проблем, що зачіпають морально-етичну сферу впливів історії й істориків на суспільство, відповідальність за зміст історичної освіти, яка формує уявлення про минуле. Не вперше О. Удод наголошує на тезах про необхідність дегероїзації та деромантизації мілітарної й політичної історії: «*Зацикленість на минулому, хай і вельми героїчному, викликає до життя той консерватизм, який викреслює країну з сучасності*» [с. 115]. О. Удод зачепив практично всі найбільш дражливі теми сучасних публічних рефлексій на теми історичного минулого України, балансу національного і глобального в історії, кризи цінностей, мультикультуралізму сучасного світу і національних історій, сучасного бачення дидактичних завдань історії в освітньому процесі тощо.

Останнє, на мій погляд, логічно пролонгує наступний розділ «Візуальні студії» О. Ковалевської. Авторка впевнено кваліфікує візуальну історію як субдисципліну з власним об'єктом дослідження поряд з візуальною соціологією, візуальною антропологією та ін. Вона наголошує на тому, що їх об'єднує не стільки подібність об'єктів або методів дослідження, скільки джерела візуального походження. Дослідниця розширює напрями візуальних студій тлумаченням таких субдисциплін як імажинальна (гуманітарна) географія, імагологія, потестарна імагологія, візуальне народознавство, історіофотія.

Цей субдисциплінарний комплекс порівняно молодий. Його формальне інституювання бере початок з міждисциплінарного симпозіуму у Нью-Йорку 30 квітня 1988 р. і, як зазначає авторка, він підсумував нові методологічні підходи до різноманіття візуальних джерел. Особливо важливим для читача є ознайомлення з підрозділом «*Дослідницький інструментарій та організація творчої лабораторії дослідника*», що дозволяє упевнитися в наявності системи усталених методів, якими послуговуються фахівці. Не оминула О. Ковалевська й таку проблему як «Вплив візуально-історичних досліджень на історичну дидактику». Вона репрезентувала еволюцію проникнення в освітній процес зображальних та візуальних джерел через періодику, книги, ілюстровані праці компілятивного характеру тощо. Дослідниця вважає, що «візуальні студії цілком виправдано займають свою нішу в соціогуманітарних дослідженнях, виступають їх інтегруючою складовою, мають багатовекторні перспективи як в умовах «*парадигмальної прогаліни*», так і в межах постгуманітаристики, що ще чекає свого розквіту» [с. 183].

Завершує цікаву і, безсумнівно, новаторську колективну працю розділ «Регіональна історія» Я. Верменич. Авторка виступає носієм унауковлення регіональної історії та робить спробу чітко структурувати її складники, сформулювати дефініції. Авторка слушно зауважує значну кількість чинників, які стимулювали інтерес до локальних, місцевих наративів та їх успішної реалізації. Якщо історичну регіоналістику авторка не схильна однозначно віднести до субдисциплінарних галузей, то історичну урбаністику, історичну лімологію, ретроспективне дослідження територіального устрою вона трактує як «*відгалуження історичної регіоналістики*» [с. 199]. Український досвід розвитку останніх аналізується через призму історіографічного дискурсу зарубіжних наукових шкіл і теорій.

Попри те, що монографія складається з окремих нарисів, вона не справляє враження мозаїчного сюжету. Авторський колектив вибудував чітку концепцію аналізу становлення, конституювання та інституалізації субдисциплінарних напрямів сучасної соціогуманітаристики й цілком її зреалізував. Книга не лише підтвердила авторитет сучасної академічної історичної науки, але й розширила теоретико-методологічний діапазон наукових пошуків.

Відзначу також наявність наукового апарату, зокрема, вибраної бібліографії до кожного розділу. іменного, предметно-тематичного та географічного покажчиків, що значно полегшує роботу з текстом. Книга має високу поліграфічну якість та зручний формат. Безперечно, колективна монографія «*Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями*» знайде широке застосування серед наукової спільноти, стане спонукальним чинником до нових дискусій і пошуків.